

REŞAT NURİ GÜNTEKİN'İN GÖKYÜZÜ ROMANINDA İRONİK ANLATIM

IRONIC NARRATION IN REŞAT NURİ GÜNTEKİN'S GÖKYÜZÜ

Dr. Öğr. Üyesi Ali PULAT

Uşak Üniversitesi, Uşak/Türkiye

Article Type : Review Article / İnceleme Makalesi

Doi Number : <http://dx.doi.org/10.26449/sss.990>

Reference : Pulat, A. (2018). "Reşat Nuri Güntekin'in Gökyüzü Romanında İronik Anlatım", International Social Sciences Studies Journal, 4(25): 5286-5290

ÖZ

İroni mecazi bir anlatımla, tenkitçi tavrı hiç elden bırakmadan, özellikle söylenenin tersini ima etmeyi hedefleyen böylece okuyucuyu daha derinden düşünmeye sevk etmeye çalışan mübalağalı bir anlatım türüdür. Edebi eserde ironi, sanatçı tarafından etkili olmak, düşündürmek, tenkit etmek, eğlendirmek, şaşırtmak gibi farklı sebeplerle ve farklı tarzlarda kullanılmıştır. Reşat Nuri Güntekin'in Gökyüzü romanında güçlü gözlem gücüyle kıvrak zekâsı, gerektiğinde anlatıcının kendini sorgularken ironik bir dil kullanarak kendisiyle alay etmesi ve tüm bunları yaparken belirli bir dönemi, aydınları hatta pek çok felsefi görüşü sorgulaması ironiyi kullanmasıyla mümkün olmuştur, diyebiliriz. Roman, teması yönünden ironinin farklı çeşitlerini kullanmaya müsaittir. Anlatıcının dilinden anlatılan roman sadece dönemindeki aydınların yaşadığı açmazları değil günümüz aydınlarının da kendi içlerinde ve toplumla yaşayabilecekleri zıtlıklara bir ışık tutar. Romanda anlatıcının inandıkları ile yaşadıkları, hayalleri ile karşılaştıkları taban tabana zıt ve birbirini yalanlar mahiyette olunca ironi tabii olarak ortaya çıkar. Buna bir de Reşat Nuri'nin ironik dili eklendiğinde, romanın ironi ile ilgisinin incelenmesi gerekir, düşüncesindeyiz.

Anahtar Kelimeler: İroni, roman, anlatım

ABSTRACT

Irony aim stoimply metaphorically the contrary meaning of what has been said in a criticalway. There fore, it is a kind of exaggerativen arration that makes there ader more thoughtful. Inliterary Works irony is used by thea uthor for different reasonsand purposessuch as being affective, making people think, criticizing, amusingand for amazing. In Reşat Nuri Güntekin's Gökyüzü,it can be said that the author'sstrong obsevationability, subtlewitand even mocking of then arrator himself when he is questioing himself as well as shedding light on a specific period, intellectual sand philosophical view sareallpossible throughirony.With respecttotheme, novelis elligible touse the different kinds of irony. The narrator of the noveltells not only them passes of the previousin tellectuals but also it sheds lights on the oppositions that contem porary in tellectuals live in them selvesand in their society. When the narrator's belief sand actions are very different and controversial with what he does and what he believes in, iron yemerges.Besides, because of Reşat Nuri's ironic language, wethink that the relation ship of Gökyüzü with irony should be examin edcarefully.

KeyWords: Irony, novel, narration

1. PROBLEM DURUMU

Edebi eserlerde sanatçılar daha özgün olmak, sanat eserinin toplum üzerindeki etkisini daha kalıcı kılmak için ironiyi kullanmışlardır. Edebi eserde ironi, sanatçılığın "alameti farikası" kabul edilen felsefi bir tercihe dönüşmekle kalmamış, metnin yapısına işleyerek metinden kolaylıkla ayırt edilemez (Güçbilmez, 2005; 12) duruma gelmiştir. Yazar eserinde özellikle eleştiri yapmak istediği yerlerde ironinin pek çok yönteminden sanatçı kimliğiyle yararlanır. Sanatçı herkesin gördüğü ancak anlamlandırıp yorumlayamadığı tarihi tezatları, toplumda yaşanan zıtlıkları, kişinin yaşadığı çelişkileri, ironinin farklı teknik ve çeşitleri ile ortaya koyar. Bunu yaparken, düşüncesi ile ifadesi arasındaki karşıtlığı söz ironisiyle, olayların akışında kendiliğinden oluşan vakaları pratik ironiyle, eserin bütününde ortaya konan, esere asıl rengini veren kuşatıcı özelliğiyle dikkat çeken eserdeki felsefi bütünlüğü de diyalektik ironiyle verir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

İroni kavramı Platondan günümüze çok farklı ve zengin anlamlarda kullanılmıştır. Bugün daha çok iğneleyen hatta alay eden eleştiriyi de içinde barındırır. Eserin başında her şey normalmiş gibi görünürken zamanla metin çözüldükçe anlatının bir ironi olduğu anlaşılır. İroni, olumlama yöntemi ile eleştirir. Tarih içinde her kuramcının ironiyi kendi bakış açısıyla tanımlaması, ironi kavramının sınırlarının gelişmesine sebep olmuştur (Karçığa, 2016;315). Eser içinde ironini önemli işlevleri vardır. İroni, eserinde ironiyi kullanan sanatçının sözünü kuvvetlendiren retorik bir araçtır, toplumsal ve bireysel zatlara teşhirine zemin hazırlar ve okuyucunun farkındalığını artırır (Cebeci'den akt. Aydın, 2013:54).

Reşat Nuri Güntekin, romanlarında ince bir espri ve zekaya dayalı mizah unsurlarıyla tenkit ettiği kişileri gülünç durumlara düşürürken (Akyüz,1995;187) ironiyi kullanmıştır. Reşat Nuri'nin Gökyüzü romanında ironiyi nasıl ve ne şekilde kullandığının tespiti önemlidir.

Romanda anlatıcının anlattıklarını hangi tutum ve tavır ile ele aldığı bilmesi o romanın incelenmesinde ve anlaşılmasında önemlidir. Yazarın tutumu açısından altı farklı anlatım şeklini görebiliriz. Bunlar sırasıyla yansız, doğrulayıcı-benimseyici, alaycı, eleştirici, parodist ve hicivci tutumdur (Aytaç,1999;15).

3. BULGULAR

Gökyüzü romanında anlatıcı, iki dil bilen, ilmi kutsal değerlerin yerine koyan, her fırsatta “insanın gökyüzüyle alâkasını tam kesmedikçe insan bile olamayacağını” söyleyen bir atedir. Evlatlığı Sevim'in hastalığına derman bulunmayınca “iflas etmiş bir adam” olarak yıllarca dalga geçtiği bilim dışı güçlerden (bu durum gökyüzü sembolleştirilerek işlenir) medet umması yaşadıklarını ironik bir duruma getirmiştir.

Yazar, romanın başından itibaren okuyucuyu ironinin zengin gönderme ve imalarıyla dönemin yarı aydınlarının çıkmazlarını gösterirken geniş manada dönemin eleştirisini de yapmış olur.

Anlatıcı, yüksek bir doktor olarak birçok insanı ölümden kurtaracak çalışmalar yapmayı küçük görmektedir. Onun gibi nadir insanlar önce memleketin bozuk idaresini düzeltmeli, zalim padişaha haddini bildirmeli, din, ruh, cennet gibi insanların zihinlerini karıştıran tereddüt ve korku salan yıpratıcı duyguları, kıtaları birbirine boğazlatan boş inançları yıkmalıdır. Bu görüşleri sebebi ile anlatıcı jurnallenir, anlatıcının karakolda kaldığı gece kendi dilinden ironik bir itiraftır: “Karakolda geçirdiğim günler hakikatte hayatımın en sıkıntılı, telaşlı ve zelil günleridir. Kahramanlığım bir sabun balonu gibi sönmüştü... Hatta tutulduğum gecenin sabahı bana kabahatli bir bebek gibi ağlaya ağlaya tövbe ettirmek işten bile değildi ve böyle bir tövbeden sonra muhakkak dünyanın en usta, uysal adamı olacaktım. Fakat hâkimin düşeni kaldırmaya, kırılanı tamire vakti yoktur; onu işi sadece suçluyu vurmaktır.” (s.13)¹

Anlatıcı Trablus'taki sürgün yıllarında yaşadıklarını da ironik bir üslûpla anlatır. Sürgünde herkes kendini politikacı sanır, üç beş arkadaş toplanınca devamlı Abdülhamit aleyhine atıp tutarlar. Yazarın itirafları dikkat çekicidir: “İki yabancı dil bilen, okumuş, kibar bir tıbbiye talebesi... Fazla olarak mabeyinde eli olan büyük bir adamın yeğeni... Böyle bir gencin buraya düşmesi için mutlaka ciddi bir sebep olacaktı. Ben, tabii burada da Hasanpaşa karakolundaki gibi “Vallahi kabahatim yoktur. Yaptığım bir cahillikten, zevzeklikten ibaretti.” diyemem. Buna gençlik gururum mani... Hem bu kadar sıkıntı çektikten sonra benim bir gururum yok mu? Bana niçin sürüldüğümü sordukları vakit esrarlı bir tavırla gülümser, ağır bir şeyler söylemeye hazırlanıyormuşum gibi yüzlerine bakar, sonra vazgeçerek: “Öyle icap etti... Hayattır bu...” gibi manasız lakırdılarla bahsi kapatırdım. Bir zaman sonra arkadaşlardaki şüphe bana da geçti. Yani, İstanbul'da hakikaten politika yaptığımı ve rejimle ciddi surette uğraşmış bir adam olduğuma inanmaya başladım.” (s.16) Buralardaki ifadeler söz ironisine örnek olacak niteliktedir.

Yazar kendi ağzından söz ironisinin en çarpıcı örneğini kendisini çok önemli, vazgeçilmez ve tartışılmaz gördüğünü ifade ettiği yerlerde verir. Hızlı muhalif olan yazar, görüşlerinin memleket meselesinde en mükemmel ve kurtarıcı olduğundan o kadar emindir ki istediğini yapmayı, kimseyi dinlememeyi ve kimseye hesap vermemeyi en tabii hak görmektedir: “Sen ağzına geleni söyleyeceksin. Kendinden, gerçek fedakârlıktan, vatan için ölmek saadetinden bahsedeceksin. Oturduğun yerde önüne geleni kesip biçeceksin. Buna karşı kimsenin sana ilişmeye hakkı olmayacak, bir kılına bile hata gelmeyecek...” (s.18) Burada anlatıcının söylediklerinin düz anlamı ile kastedilen farklıdır, tersinlemeli bir anlatımla ironik anlam düz ifadenin tersidir.

¹ Yazıdaki alıntılar romanın İnkılâp Yayınlarının tarihsiz baskısından alınmıştır.

Anlatıcı özellikle Trablus'ta ilim, politika ve hürriyet adına çok hayati ve vazgeçilmez görüp yaptıklarının aslında hiç işe yaramaz bir adam olmasındaki payını romanda ironik bir dille defalarca itiraf eder. Anlatıcının Paris yılları da bu şekilde geçer, tahsil için tıbbiye gitmeye hacet yoktur(!): “Maksat bilimse burada istediğini öğrenmek için mektebe yazılmaya hacet yok. Her köşeden bir çeşme suyu kadar bol ve ucuz ilim akıyor. Zeki bir insan, günde birkaç saat Sorbon'a ve büyük adamların ötede beride verdikleri serbest derslere gitse üç beş sene içinde sayılı âlimler arasına geçebilir. Kayığa binen ihtiyarın; ne âlâ! İnan, hem oturuyor, hem gidiyor demesi gibi hem memlekete hizmet et, hem kendine...” (s.22) Özellikle yabancı ülkelerde hasbelkader bulunmuş yarı aydın tipinin temelsiz düşünce yapısı ironik bir dille okuyucuya sunulmuştur.

Romadaki anlatıcıya, memleketi kurtarmak(!) için “muayyen bir teşkilâta” çalışma kabiliyeti olmadığı gerekçesiyle, Darülfünun'da birkaç kuvvetli talebe nesli yetiştirmek için profesörlük teklifi geldiğinde gururu okşanmıştır. Hangi dersi isterse mümkün olacak, hangisi keyfine uygunsu onu seçebilecektir. Bu bölüm pratik ironinin en güzel örneklerindedir. Anlatıcı bu ironik durumu şöyle anlatır:

“Beğen beğendiğini al!.. Allah onlardan razı olsun. İttihatçılar beni âlim diye tanıyorlar.. Fakat neyin âlimi olduğumun kendileri de farkında değiller.. Teşrih, makine yahut musiki mütehasısı olduğumu söylersem hemen kabul edecekler.. Şaka bertaraf; neyin mütehasısı olduğumu ben kendim biliyor muyum? Bunca sene okudum, yazdım, söyledim, en yüksek garp üniversitelerinde konferans dinledim. Neyin mütehasısı oldum?

Doktorluk yarıda kaldı... O, öyle bir gizli yara ki hiç parmak dokundurmaya gelmez... Kendi kendime fiziğe çalıştım, netice hokkabazlık kabilinden bazı fenni eğlencelerle kendimi eğlendirmek oldu. Kimyaya başladım; renkli fotoğrafta karar kıldım. Tarihle uğraştım! Rastgele yığın yığın ciltler okudum. Mesela Vande isyanını biliyorum da doğru dürüst bir Osmanlı tarihini bilmiyorum.” (s.32)

Anlatıcı, İpse'nin “Yalnız adam yegâne kuvvetli olan adamdır.” sözünü kendine düstur edinir. Kuvvet ancak yalnızlıktadır, der ancak memleketin üzerine adeta taş yağmaktadır. Balkanlar, Büyük Muharebe ve İstiklâl Muharebesi... boğuşma, kan ve gözyaşı... Yalnız adam(!) bu yıkılmalar karşısında sadece seyirci kalır. Tenkitçiliğini bırakmaz, muharebelerin tahlilini yapar. Öteden ölenlerin yasını tuttu, inkılapları alkışladı... fakat hep kenardan ve uzaktan.” (s.33) Anlatıcı burada hem kendi halini (aslında yarı aydının hallerini) La Fontaine'in meşhur masalıyla misallendirir:

“Kızgın bir güneş altında üç çift atın dik bir yokuşu çıkarmaya çalıştığı bir arabaya bir karasinek musallat olur. Sinek atların birinden ötekine koşar, önünde vızıldayarak aklınca onları gayrete getirir. Sonra da araba yokuşu çıkınca: “Çok şükür, sıkıntı çektik amma arabayı da tepeye çıkardık!” der. Hakikatte benim memlekete hizmetim sineğin arabaya yardımından pek fazla değildir.” (s.33)

Anlatıcı burada kendi halini itiraf eder görünür, asıl ironi bu itiraftan sonra başlar. Kırk senenin hikâyesi anlatıcıya göre iflas ve rezalettir ancak bir tesellisi vardır. Kendini daima bir hür fikir havarisini olarak görmektedir. İlim denen şeye daima köle sadakatiyle inanmış ve bağlanmış. “Gökyüzü masalları temelinden yıkılmadıkça, insanlığın kurtulmuş sayılmayacağını, istiklâllerin en güç elde ediliri olan fikir istiklâlinin ancak böyle kazanılacağını daima yüksek sesle söyledim.” (s.33) derken, tersinleme yaparak söylenenin aksini kastederken, anlatılandan ve görüldenden bu şekilde daha fazla etki etme yöntemine başvurduğu görülebilir. Burası da diyalektik ironiye örnek sayılabilir. Ayrıca romanın bütününde sağlam temellere oturmayan mukallit ideolojilere sığınmış ancak hiçbir fikir ve emek üretmeyip buna rağmen kendini memleketi kurtaracak yegâne kişi gören anlayışın açmazını daha dramatik ve içinden çıkılmaz olaylarla halletmeye çalışmak da yine dramatik ironiye örnektir.

Gökyüzü romanında başkişi kendisi ile iç hesaplaşma içindedir. Tıbbiye öğrenciliğini küçük görür. O memleketi kurtarmak gibi bir büyük davaya baş koyduğunu zanneder. Bir mirasyedir, hemen hiç çalışmadan bolluk içinde yaşar. Kendine esrarlı bir hava verir; aslında kendini yetiştirmek ve üretmek anlamında başarısızdır. Sadece kuru bir tenkitçidir. Kişisel manada da iç ahengini oluşturmaktan uzaktır ve büyük tedirginlikler, kararsızlıklar hatta inançsızlıklar yaşamaktadır. Kendi ifadesiyle ömrünü heba etmiştir.

Gökyüzü romanının bireyden topluma, devirden ideolojiye, fikirden inanca kadar geniş bir yelpazede eleştirel manada zengin ve farklı okumalara müsait olmasının ve çeşitli çağrışımlara göndermeler yapabilmemesinin temelinde ironik anlatımın gücü ve zenginliği yatmaktadır.

Gökyüzü romanında, özellikle başta anlatıcı olmak üzere roman kişilerinin yaşadığı değişimlerde kişisel ironi, II. Abdülhamid dönemi ve Cumhuriyetin ilk yıllarındaki toplumsal anlayışların farklılaşması sonucu yaşananlarda dramatik ironi, fikir ve inanç değişimlerinin sonucu ortaya çıkan trajik gerilmelerle de felsefi ironi gibi farklı türlerden değerlendirilebilecek ironi çeşitliliğini tespit etmek mümkündür.

Reşat Nuri, güçlü bir sosyal tenkitçi vasfıyla eserlerini kaleme alırken özellikle ironiyi dikkatli bir biçimde kullandığında kişileri zedelemeyi, incitici, kaba ve alaycı (Enginün,2010; 277) olmaz. Gökyüzü romanında da yazar “benöyküsel” türden bir anlatımı (Naci,2003;142) seçtiğinden, kendini eleştirirken başkalarını suçlar bir tavır almadığı için daha samimi görülebilir. Reşat Nuri'nin romancılığında en önemli unsurlardan biri de anlatıların kişilerin, mekânların ve olayların kendisi tarafından yaşanması ve bunların güçlü bir gözlemcilikle (Çelik, 2000; 3-4) aktarılmasıdır. Bir eserde tenkit ve eleştiri varsa ironik bir ton da vardır (Demir, 2013;129). Reşat Nuri'nin Gökyüzü romanında ironi sadece bir anlatım tekniği olarak kalmaz. Eserin bütününde söz ironisi, pratik ironi ve diyalektik ironi karşımıza çıkar.

4. BULGULAR

Gökyüzü romanında Reşat Nuri, özellikle aydın kesimin içine düşebileceği hatalardan olan; kendini iyi yetiştirmemek, sınırlı bilgisi ile her meseleye çözüm üreteceğini zannetmek, bilimi tek yönlü kabul edip adeta onu kutsamak gibi kusurlar sebebi ile yaşanan çıkmazları “ironik üslup” kullanarak göstermeye çalışmıştır.

İroninin, başka bir duruma işaret etmek için açık ve net ifadeler yerine tersinden ve şaşırtıcı uyarıcılarla birlikte muhatapı zorlayan (Tuğluk,2017;444) özelliklerini Gökyüzü romanının pek çok yerinde tespit edebiliriz.

Yazar romanın sonunda mecazen gökyüzü masallarından tamamen kurtulmanın imkânsızlığını göstermeye çalışır. Osmanlı aydınının açmazlarını ortaya koyar ancak benzer çelişkilerin günümüz aydınlarında pekâlâ devam ettiğini fark ettirmeye çalışır (Naci, 2003;149). Gökyüzü masallarından kurtulmadıkça fikrin hür olmayacağını Avrupa'dan öğrenen anlatıcı (aydın), çok sevdiği Sevim kızın hastalığının tedavisi için ruh çağırma seanslarından bâtil pek çok inanca boyun eğmesi ve daha ilginç Sevim kızın iyileşmesinin bu tür inançlarla(!) mümkün olduğuna şahit olması içinde pek çok ironiyi barındırmaktadır. Ölüm döşeğinden taze bir çiçek gibi kalkan Sevim'dir, manen öldüğünü yahut eski fikirlerinin öldüğünü ironik dille belirten de yazardır. “Bütün hayatında bir tür fikir havarisi olduğunu söylemekle övün; insanlığın ve memleketin bütün istikbalini masal ve hurafeye karşı kazanacağı istikbalden bekle, inananları zaafıyla itham et, göğe el açan biçareleri ayıpla, kendini vehimden kurtulmuş insanın en mükemmel modeli olarak ileri sür, sonra günün birinde bir çocuğun anlaşılmasız hastalığı karşısında ne yapacağını şaşır, Afrikalı bacılara tütsü yaktırmaya, putperest düğünü yaptırmaya kalk. Dünyada hiçbir düşkünlük bununla ölçülemez, hiçbir zaaf, bir insanı bu kadar küçültüp alçaltamazdı.” (s.235)

5. SONUÇ

Reşat Nuri, Gökyüzü romanında da ironinin pek çok özelliğinden ve türünden hem anlatım tekniğini kullanmak hem de gözlemci-tenkitçi yönünü ortaya koyarak faydalanmıştır. Böylece yazarın zekası ve mizah gücü, yaşananların yeniden yorumlanabilecek tarzda ele alınması ile hemen her şey eleştirilebilir duruma gelmiş olur. Yazar romanın başından itibaren farklı mekânlar, farklı olaylar sonunda sürekli bir itiraf hâli içinde bulunur. Yaşadıkları, söyledikleri hep bir pişmanlık ve şaşkınlık duygusu içinde verilir. Okuyucunun anlatılanlarla bütünleşmesini sağlayan en önemli unsur da ironidir.

Yazar kendini tam manasıyla tanıyamamış ve belki kendini kurtaramamış yarı-aydın kişinin hem Osmanlıda hem de daha sonra Cumhuriyet döneminde, söyledikleri ile yaptıkları, hedefleri ile uygulamaları, inançları ile de yaşantıları örtüşmeyen zıtlıkları(Naci, 2003;149), ironik bir üslupla bu romanda ele almıştır.

Bu çalışmada teorik manada ironi ile ilgili tespit edilen başlıklar altında romandan alınan örneklerle, Reşat Nuri'nin Gökyüzü romanının hangi ironi kavramlarıyla ele alınabileceği, romanın hangi ironi türleriyle değerlendirilebileceği, Reşat Nuri'nin romancılık tekniği açısından ironik anlatımı nasıl uyguladığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aydın, İ. S. (2013), “Yazılı İronik Metinlerin Anlamlandırılması Üzerine Bir Durum Saptaması: Köşe Yazısı Örneği”, Bilig, S.64, s.49-70
- Akyüz, K. (1995), Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri, İstanbul, İnkılâp Kitabevi
- Aytaç, G. (1999), Çağdaş Türk Romanları Üzerine İncelemeler, İstanbul, Gündoğan Yayınları
- Çelik, H. (2000), Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Sosyal Tenkit, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

- Demir, A. (2013), İnce Alaydan Satire / Saatleri Ayarlama Enstitüsü'nde Hiciv ve Mizah, Ankara: Grafiker Yayınları
- Güçbilmez, B. (2005), Sophokles'ten Stoppard'a İroni ve Dram Sanatı, Ankara, Deniz Kitabevi
- Enginün, İ. (2010), Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı, İstanbul, Dergâh Yayınları
- Karçığa, Servet (2016), "Saatleri Ayarlama Enstitüsü İronik Dilli Bir Eser Mi?" The Journal of Academic Social Science Studies, S.44, s.311-321
- Naci, F. (2003), Reşat Nuri'nin Romancılığı, İstanbul, YKY Yayınları
- Tuğluk, A. (2017), "İroni Nedir?", İdil Dergisi, C.6, S.29, s.441-467